

رابطه میان سال نشر و قالب‌های ادبی در کتاب‌های اروپایی کودک و نوجوان ترجمه‌شده به فارسی در دهه اول قرن بیست و یکم

مینا اخباری آزاد (نویسنده مسئول)

دانشجوی دکتری رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات
minaakhbari@yahoo.com

زهرا اباذری

استادیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال
z_abazari@iautub.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۶/۸؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۸۹/۱۰/۲۸

چکیده

هدف: پژوهش حاضر به بررسی رابطه معنایی بین سال انتشار و قالب‌های ادبی در کتاب‌های اروپایی کودک و نوجوان ترجمه شده به فارسی در دهه اول قرن بیست و یکم پرداخته و قالب‌های ادبی را در کتاب‌های مورد نظر که در طول نه سال (از ابتدای سال ۲۰۰۰ میلادی برابر با ۱۱ دی ماه ۱۳۷۸ شمسی تا انتهای سال ۲۰۰۸ میلادی یعنی ۱۱ الی دی ماه ۱۳۸۶) از نویسندگان اروپایی به زبان فارسی در ایران چاپ شده‌اند، شناسایی نموده است.

روش: روش به کار رفته در این پژوهش تحلیل محتوا است که در آن تلاش شده است با تحلیل نظام‌مند قالب‌های ادبی کتاب‌هایی که در دایره این پژوهش می‌گنجد هر یک از داستان‌ها را به روشی دقیق بررسی، و قالب ادبی آن مشخص گردد. جامعه آماری این پژوهش با بهره‌گیری از نمونه‌گیری منظم انتخاب شده است. اطلاعات مورد نیاز از هر کتاب در یک سیاهه بررسی ثبت شده و با بهره‌گیری از آزمون خی دو، فرضیه پژوهش مورد آزمون قرار گرفته است.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان داد که از مجموع ۳۱۸ عنوان اثر داستانی ترجمه‌ای منتشر شده، ۵۹ اثر (۲۸ درصد) توسط زنان و ۱۷۰ اثر (۵۳/۵ درصد) توسط مردان تألیف شده است. از سوی دیگر ۸۹ عنوان کتاب ترجمه شده (۱۸ درصد) نویسنده مشخص نداشتند. بررسی ۴ قالب ادبی استاندارد در نظر گرفته شده حاکی از آن است که ۸۹ کتاب در قالب ادبی داستان واقعی (۲۸ درصد)، ۸۱ عنوان کتاب در قالب کتاب غیر داستانی (۲۵/۴ درصد)، ۱۰۶ کتاب در قالب ادبی داستان فانتزی (۳۳/۴ درصد) و ۴۲ عنوان کتاب در قالب ادبی داستان عامیانه (۱۳/۲ درصد) توسط پدیدآورندگان اروپایی تألیف شده و به زبان فارسی ترجمه شده‌اند. همچنین نویسندگان انگلیسی با ۱۰۵ کتاب (۳۱/۹ درصد) بیشترین فراوانی نگارش را به خود اختصاص داده‌اند. از سوی دیگر نتایج پژوهش نشان داد که فرضیه مورد نظر در ارتباط با «وجود رابطه معنادار بین فراوانی قالب ادبی و تاریخ نشر» تأیید نشد؛ چرا که بر اساس آزمون خی دو $p = 23/135$ محاسبه شد و چنین نتیجه گرفته شد که بین قالب‌های ادبی و تاریخ نشر در کتاب‌های ترجمه شده رابطه معناداری وجود ندارد ($p > 0/05$).

اصالت/ارزش: مقاله حاضر به شناسایی گستره قالب‌های ادبی کتاب‌های اروپایی کودک و نوجوان، ترجمه شده به زبان فارسی پرداخته و از رویکردهای جدیدی است که به بررسی وضعیت کتاب‌های این حوزه از منظر گونه‌شناسی قالب‌های ادبی و نیز بررسی رابطه معنایی بین قالب‌های ادبی و سال نشر این کتاب‌ها می‌پردازد.

کلیدواژه‌ها: قالب ادبی، سال نشر، کتاب کودک، اروپا، ترجمه، قرن بیست و یکم

تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی

فصلنامه علمی - پژوهشی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، (شاپا): ۷۸۳۸-۱۰۲۷ نمایه شده در ISC

دوره ۱۶، شماره ۴، پیاپی ۶۳، زمستان ۱۳۸۹ از صفحه ۱۰۵ تا صفحه ۱۲۷

مقدمه

در ادامه تحولات قرن بیستم و ورود به قرن بیست‌ویکم، سیر تحولات ادبیات کودک و نوجوان مانند دیگر عرصه‌های علم و فن آوری، بسیار بوده است. نویسندگان این حوزه در کشورهای مختلف، آثار ادبی تازه‌ای را برای مخاطبان خود به رشته تحریر درآورده‌اند. از این رو تنوع آثار منتشر شده برای کودکان و نوجوانان در سراسر دنیا رو به افزایش گذاشته است.

آثار جدید با هدف جذب خوانندگان به مطالعه هر چه بیشتر و انتقال مفاهیم علمی و اجتماعی به زبان ساده و قابل فهم در دسترس علاقه‌مندان قرار می‌گیرد. در واقع ادبیات کودک و نوجوان، در قالب مجموعه‌ای از خلاقیت‌های کلامی و تصویری پدیدآورندگان، دارای هویت تازه‌ای شده است که سازگار با توانایی‌ها و نیازهای ذهنی یک گروه سنی خاص آفریده می‌شود. میزان توسعه و رشد ادبیات کودک و نوجوان در کشورهای مختلف بسیار متفاوت است. برخی کشورها در این زمینه فراتر از کشورهای دیگر گام برداشته‌اند و لذا ادبیات کودک و نوجوان در این کشورها هویتی مستقل پیدا کرده است. از این رو، پژوهشگران می‌توانند در سطح وسیعی به تحقیق و بررسی دقیق در زمینه آثار منتشر شده در این کشورها بپردازند. بررسی‌ها نشان داده که علیرغم سابقه طولانی سنت شفاهی داستان‌گویی برای کودکان در ایران، ادبیات کودک و نوجوان به مفهوم امروزی در اروپا نسبت به ایران، دارای سابقه طولانی‌تری است. چنان که «طی دو سده گذشته در بسیاری از کشورهای اروپا و طی دهه‌های اخیر در بسیاری از کشورهای جهان، ادبیات کودک صاحب هویت و جایگاه ویژه خود شده است. این بخش به‌عنوان یک بخش مستقل از ادبیات هر روز از نظر کمی و کیفی گسترده‌تر و غنی‌تر می‌شود» (پولادی، ۱۳۸۴، ص ۱۵). در حالی که ادبیات کودک در ایران پیشینه چندان طولانی ندارد و «اگرچه تاریخ‌نگاران ادبیات کودک ایران را به دوران‌های بسیار دوری برده‌اند، اما باید بدانیم که ادبیات کودک ایران، به‌عنوان ادبیاتی خودآگاه و شاخه‌ای مستقل سابقه چندان درازی ندارد و به دشواری می‌توان آن را تا جنبش مشروطه‌خواهی عقب برد» (پولادی، ۱۳۸۴، ص ۹۶). به همین دلیل می‌توان انتظار داشت که قالب‌های ادبی اصلی و فرعی کتاب‌های کودک و نوجوان اروپایی از تنوع و گستردگی بیشتری نسبت به کتاب‌های ایرانی برخوردار باشند و قالب‌های ادبی تازه‌ای در این عرصه وجود داشته باشد که پیش از این در آثار ایرانی مشاهده نشده‌اند.

بخشی از پژوهش‌های ادبیات کودک و نوجوان به شناسایی قالب^۱ (گونه) یا ژانرهای ادبی اختصاص پیدا می‌کند. شاید بتوان گفت این عرصه یکی از بکرترین موضوع‌های تحقیق در حوزه ادبیات کودک و نوجوان می‌باشد که کمتر به آن پرداخته شده است. پژوهش حاضر ضمن ارائه اطلاعات جمعیت‌شناختی نسبت به آثار اروپایی ترجمه‌شده به فارسی در دهه اول قرن ۲۱، به این مسأله می‌پردازد که آیا بین قالب‌های ادبی به کار رفته در کتاب‌های اروپایی کودک و نوجوان ترجمه شده به فارسی در قرن بیست و یکم و سال نشر این کتاب‌ها (منظور همان سال ترجمه و چاپ این آثار در ایران است) رابطه معنایی وجود دارد یا خیر. بررسی رابطه معنایی بین سال نشر و قالب‌های ادبی در این پژوهش از آن جهت قابل اعتنا است که قالب‌های ادبی بر اثر مرور زمان، تغییر، همپوشانی و ریزش پیدا می‌کنند. تنوع قالب‌های ادبی همواره تحت تاثیر عوامل مختلف از جمله ورود به عصری جدید، تفاوت فرهنگ‌ها، تغییر سیاست و ظهور نویسندگان جدید قرار می‌گیرد. نودلمن و ریمر^۲ (۲۰۰۳) معتقد هستند «زمانی که نویسندگان در آثار ادبی خود از یک قالب ادبی جدید استفاده کنند، خوانندگان آن قالب ادبی را شناخته و با آن ارتباط برقرار می‌کنند. استقبال خوانندگان از قالب‌های ادبی می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در تنوع، بقاء یا از بین رفتن آنها داشته باشد». علاوه بر آن سیواری^۳ (۱۹۹۵) بیان می‌کند که «ناشران و الگوهای نشر، تعیین‌کننده تنوع قالب‌های ادبی نیستند بلکه استقبال مردم و خوانندگان در این میان نقش اصلی را دارد». به همین دلیل میزان استقبال خوانندگان در طول سال‌های مختلف می‌تواند به عنوان عامل تعیین‌کننده رشد یا ریزش قالب‌های ادبی به شمار آیند. تحقیق حاضر در نظر دارد تا توجه پدیدآورندگان حوزه کودک و نوجوان در ایران را به خلق آثاری تازه در حوزه قالب‌های ادبی جلب کند و در نتیجه، زمینه رشد هر چه بیشتر نویسندگان، مترجمان و ناشران ایرانی در این گستره فراهم گردد.

اهمیت پژوهش

اهمیت پژوهش حاضر شناسایی قالب‌های ادبی آثار معاصر کودک و نوجوان اروپایی است که به زبان فارسی ترجمه و چاپ شده‌اند. این تحقیق با هدف شناسایی قالب‌های ادبی و معرفی این قالب‌ها به نویسندگان، محققان، و افراد علاقه‌مند در این عرصه و به خصوص نویسندگان ایرانی انجام شده است. علاوه بر آن مترجمانی که علاقه‌مند به ترجمه آثار نویسندگان اروپایی هستند نیز می‌توانند

1. Genre

2. Perry Nodelman & Mavis Reimer

3. Anita Sivary

با مطالعه نتایج این پژوهش، آثاری را برای ترجمه به زبان فارسی انتخاب کنند که در ایران کمتر به آن‌ها پرداخته شده است. از سوی دیگر، ناشران حوزه کودک و نوجوان نیز با مطالعه یافته‌های پژوهش حاضر زاویه دید وسیع‌تری برای انتخاب اثر مناسب برای انتشار پیدا خواهند کرد. با بهره‌گیری از نتایج این پژوهش می‌توان روند شکل‌گیری و پیشرفت آثار نگاشته شده برای کودک و نوجوان را در طول یک دوره زمانی تجزیه و تحلیل نمود و به یافته‌های تازه‌ای دست یافت.

پرسش‌های اساسی

۱. آثار داستانی مورد بررسی شامل چه قالب‌های ادبی است؟
۲. جنسیت و ملیت نویسنده‌ها در کتاب‌های اروپایی کودک و نوجوان ترجمه شده به فارسی چیست؟
۳. جنسیت مترجمان ایرانی در کتاب‌های اروپایی کودک و نوجوان ترجمه شده به فارسی چیست؟
۴. داستان‌های ترجمه شده به زبان فارسی در چه تاریخی منتشر شده و در هر تاریخ شامل چه نوع قالب‌های ادبی است؟
۵. آیا رابطه‌ای میان قالب‌های ادبی و سال نشر آن‌ها وجود دارد؟

روش پژوهش

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات در این پژوهش تحلیل محتوا است؛ چرا که با استفاده از این روش می‌توان به موضوعات مورد نظر در کتاب‌های بررسی شده دست یافت. روش تحلیل محتوا برای تعیین موضوعات مورد نظر در اثر، از طریق شمارش فراوانی اجزاء و افراد هر مقوله کاربرد دارد. تحلیل محتوای هر کتاب در این پژوهش، شامل دو قسمت است:

الف) نگرش توصیفی: که در این تحقیق شامل نام و نویسنده اثر، تاریخ نشر، ناشر و ... که مربوط به هر اثر است.

ب) نگرش تحلیلی: که در تحقیق حاضر شامل مشخص کردن قالب ادبی هر اثر است. جامعه آماری مورد پژوهش، ۳۱۸ کتاب اروپایی کودک و نوجوان ترجمه شده به فارسی است که در دهه اول قرن بیست و یکم منتشر شده‌اند. منظور از آثار اروپایی قرن بیست و یکم، آثار منتشر شده از ابتدای سال ۲۰۰۰ میلادی برابر با ۱۱ دی‌ماه ۱۳۷۸ شمسی تا انتهای سال ۲۰۰۸ میلادی یعنی ۱۱ دی‌ماه ۱۳۸۶ شمسی توسط نویسندگان اروپایی است که برای اولین بار در ایران

به زبان فارسی ترجمه و منتشر شده‌اند (پیوست ب). لازم به ذکر است که کتاب‌های آموزشی در دایره این پژوهش نمی‌گنجد.

به منظور انتخاب جامعه آماری در این پژوهش، از فهرست کتاب‌های منتشر شده در کتاب ماه کودک و نوجوان استفاده شده است که برگرفته از آمار منتشر شده بانک اطلاعاتی خانه کتاب می‌باشد. بر این اساس، در فاصله زمانی نه ساله مورد بررسی، ۱۴۴۷۵ کتاب کودک و نوجوان با چاپ اول در ایران منتشر شده‌اند. با بهره‌گیری از روش نمونه‌گیری منظم^۱ تعداد ۹۶۲ عنوان از این کتاب‌ها جهت بررسی انتخاب شد که ۶۴۴ عنوان از آنها کتاب‌های تالیفی، و ۳۱۸ عنوان کتاب‌های ترجمه شده از نویسندگان اروپایی بودند. برای جمع‌آوری اطلاعات توصیفی و تحلیلی از ۳۱۸ عنوان کتاب اروپایی کودک و نوجوان ترجمه شده به فارسی، یک سیاهه‌وارسی^۲ (پیوست الف) تنظیم شد و با بررسی دقیق هر کتاب، کلیه اطلاعات مورد نیاز در کاربرگ‌های مربوط وارد گردید. پس از آن، اطلاعات این کاربرگ‌ها در یک بانک اطلاعاتی تنظیم شده بر اساس برنامه Excel ذخیره گردید تا تجزیه و تحلیل آماری انجام گیرد.

پیشینه

به نظر می‌رسد در ایران تاکنون پژوهش‌های جامعی درباره بررسی قالب‌های ادبی در کتاب‌های کودک و نوجوان انجام نشده و جست‌وجوهای وسیع در پایگاه‌های اطلاعاتی مختلف، منجر به یافتن پژوهش‌های دقیقاً مرتبطی با موضوع تحقیق حاضر نشد. لذا در این بخش به پژوهش‌هایی که از برخی جهات موضوع پژوهش حاضر را پوشش می‌دهند پرداخته شده است.

عباسپور اسفدن (۱۳۷۸) در پژوهش خود با عنوان «تحلیل‌های ساختاری و درون‌مایه‌ای داستان‌های کوتاه برجسته ادبیات ایران و اروپا» به بررسی ویژگی‌های داستان کوتاه به‌عنوان یک قالب ادبی در حوزه ادبیات بزرگسال پرداخت. با توجه به غنای درونی و بُعد چشمگیر هنری این قالب ادبی و نیز با توجه به پیشرفت روزافزون این نوع داستان‌نویسی در جهان، هدف این طرح آن بود که گزیده‌ای از برجسته‌ترین داستان‌های کوتاه ادبیات آمریکا مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. در این پژوهش هر داستان از دو زاویه یعنی درون‌مایه و ساختار مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌ها

1. Systematic sampling

2.. Check list

نشان داد که داستان‌های کوتاه ادبیات اروپا، سوای نگرش‌های صاحبان قدرت و مدیران فرهنگی آن کشورها، از جمله برجسته‌ترین داستان‌های جهان هستند. بی‌تردید نگرش به ابعاد برجسته برخی از آن‌ها به‌ویژه ابعاد فنی می‌تواند بسیار آموزنده باشد. بدیهی است گزینش داستان‌ها باید با دقت نظر و درون‌مایه و پیام آن‌ها صورت گیرد تا بی‌آمدهای نامناسبی برای جامعه اسلامی ایران دربر نداشته باشد. بررسی داستان‌های کوتاه برجسته انگلیسی، ایتالیایی، اسپانیا و... نیز از این مقوله‌اند.

صادقی (۱۳۸۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی و مقایسه نقش تربیتی قصه‌های ایرانی و خارجی برای کودکان گروه سنی ۶-۱۲ سال» با روش تحلیل محتوا به بررسی نقاط قوت و ضعف ویژگی‌های تربیتی کودکان در کتاب‌های قصه تألیفی و ترجمه‌ای پرداخت. بخشی از نتایج این تحقیق نشان داد که درصد کتاب‌های تألیفی مختص گروه سنی «ب»، در طول ۵ سال مورد بررسی، از کتاب‌های ترجمه‌ای مربوط به این گروه سنی بیشتر است. به‌علاوه، کتاب‌های تألیفی ترجمه‌ای گروه سنی «ج»، هر یک بیش از نیمی از کتاب‌های دسته خود را تشکیل می‌دهند.

آته‌بری^۱ (۲۰۰۹) در پژوهشی با عنوان «بررسی قالب ادبی داستان خانوادگی در آثار «الیزابت انریته»^۲ به بررسی و معرفی قالب ادبی جدیدی به نام داستان خانوادگی پرداخت. او در این پژوهش، این نوع قالب ادبی را نوعی زندگینامه آن‌ها از نوع خودنوشت قلمداد نمود و این مقوله ادبی را هم‌ارز قالب‌های ادبی فانتزی، داستان حیوانات و داستان تاریخی در نظر گرفت و معتقد بود که برخلاف قالب‌های ادبی دیگر، نمی‌توان برای آن مرز کاملاً مشخصی را در نظر گرفت. این قالب ادبی زیرمجموعه قالب ادبی داستان واقعی است و می‌توان بسیاری از آثار ادبی مشهور از جمله زنان کوچک، جویندگان گنج، داستان‌های الیزابت انریته، و داستان‌های بورلی کلیرلی که برای کودکان و نوجوانان به نگارش درآمده‌اند را جزو این قالب ادبی به‌شمار آورد.

شیلدز^۳ (۲۰۰۹) در پژوهشی با عنوان «زندگینامه خودنوشت به‌مثابه نقد ادبی، نقد ادبی به‌مثابه زندگینامه خودنوشت» به بررسی قالب ادبی زندگینامه خودنوشت پرداخت و اظهار داشت که این قالب ادبی مهم به‌تازگی مورد توجه جدی‌تری قرار گرفته است. این نوع قالب ادبی شامل آثاری بسیار عالی است چرا که این نوع نوشته‌ها در واقع منعکس‌کننده احساسات بسیار عمیق و صادقانه نویسنده است؛ یعنی همان چیزی که زندگینامه خودنوشت به آن نیاز دارد. همچنین این آثار

1. Attebery

2. Elizabeth Enright

3. Shields

می‌توانند بسیاری از صداها را خاموش اعماق وجود آدمی را که به دلایلی توسط فرد مورد سانسور قرار گرفته‌اند را به گوش دیگران برسانند. وی در این پژوهش دربارهٔ مرز بین نقد و روایت، تجربه و احساس، و ادبیات و زندگی، یعنی همان تغییر دراماتیکی که در راستای نقد ادبی به وقوع می‌پیوندد، پرداخت.

لدی^۱ (۲۰۰۹) در پژوهشی با عنوان «نویسندگان مرزهای قالب‌های ادبی را کنار می‌گذارند» به بررسی این موضوع مهم پرداخت که اگر چه مفاهیم قالب‌های ادبی خوانندگان را به خود جذب می‌کنند، با این وجود نویسندگان تلاش دارند تا دست به خلاقیت‌های تازه بزنند و خطر درهم‌شکستن مرزهای ادبی از پیش تعیین شده را بپذیرند تا بتوانند به خلق آثاری بدیع دست پیدا کنند.

هریس^۲ (۲۰۰۹) در پژوهشی با عنوان «کتاب سال ادبی قرن نوزده انگلستان» به معرفی و ظهور مجدد یکی از مهم‌ترین قالب‌های ادبی به نام کتاب سال ادبی و یا کتاب‌های برنده جایزه پرداخت. او شرح داد که این قالب ادبی از اوایل قرن نوزدهم و حتی تا اوایل قرن بیستم نیز در آثار ادبی انگلستان انعکاس یافته است ولی منتقدان و خوانندگان از جنبه‌های زیبایی‌شناختی آن دور مانده‌اند.

قالب‌های ادبی در ادبیات کودک و نوجوان

نوع، قالب یا ژانر به معنی قسم و گونه است. «گونه ادبی»^۳ در اصطلاح برای طبقه‌بندی آثار ادبی بر مبنای ویژگی‌های معنایی و ظاهری آن‌ها به کار می‌رود. نوع ادبی اصطلاحی برای دسته‌بندی آثار ادبی بر حسب قالب، تکنیک و موضوع است. نوع ادبی معادل فارسی کلمه لاتین ژانر ادبی است (شمیسا، ۱۳۸۱). این لغت امروزه به همین صورت در بسیاری از زبان‌های دنیا رایج شده است و در واقع مفهومی است برای دسته‌بندی آثار ادبی. ژانر تلفظ فرانسوی است اما در انگلیسی هم همین تلفظ مرسوم است. البته استعمال این واژه در انگلیسی از اوایل قرن بیستم پیش‌تر نمی‌رود و قبل از آن واژه‌های دیگر و معمولاً از واژه Kind استفاده می‌کردند. اصل این واژه در زبان‌های اروپایی از ریشهٔ یونانی Genes یا Genos (لاتین: Genus با تلفظ گینس) است و به معنی زادن و ولادت می‌باشد. به هر حال ژانر در این جا به معنی نوع و قسم و جنس است. سابقهٔ انواع ادبی مثل غالب علوم ادبی به آثار ارسطوی یونانی و هوراس^۴ رومی می‌رسد.

1. Leddy

2. Harris

3. Literary Genres

4. Horace

داد (۱۳۷۱) قالب را چنین تعریف کرده است: «قالب در لغت به معنی شکل، هیئت، آلتی که جسمی شکل‌پذیر را در داخل یا خارج آن نهاده به صورت آن آلت درآورند، تن، بدن، و نیز ابزار ریختن مجسمه و زینت آلات که بر اساس شکل اولی ساخته شده، آمده است. در اصطلاح ادبیات، قالب به‌طور کلی شکل بیرونی اثر است، اما برخی آن را به معنی نوع ادبی (مثلاً قالب رمان، قالب داستان کوتاه)، و پاره‌های دیگر به مفهوم الگوهای وزنی، تعداد مصراع، یا بیت و مسائلی نظیر این‌ها به کار برده‌اند.

پس می‌توان قالب ادبی را شکل ظاهری یک اثر ادبی دانست و به همین جهت می‌توان از ابعاد مختلف آن را بررسی نمود. لاکنز^۱ (۲۰۰۳، ص ۱۵) که یکی از صاحب‌نظران شناخته شده در حوزه قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک و نوجوان به‌شمار می‌رود بر این عقیده است که «قالب ادبی، نوع یا گونه‌ای از ادبیات است که یک سری ویژگی‌های مشترک را به خود اختصاص می‌دهد». در این تعریف برای آثار ادبی که خصوصیات یکسان دارند، یک قالب ادبی یکسان در نظر گرفته می‌شود.

نعمت‌اللهی (۱۳۸۳) در یک جمع‌بندی بیان می‌کند که «قالب (فرم) در اصطلاح، شکل بیرونی، ساختمان و همچنین سبک آفرینش‌های ادبی است. همه عناصرهای زبانی، ادبی و فنون به کارگیری، پرورش و آرایش سخن، سازماندهی و ارائه درونمایه‌های گوناگون، در ساخت قالب‌های مناسب زبانی و ادبی، نقش‌هایی شناخته شده و کاربردهایی سنجیده دارند». در پژوهش حاضر منظور از قالب ادبی، شکل ظاهری یک اثر است که برای شناسایی و طبقه‌بندی آثار ادبی از آن استفاده می‌شود و می‌توان با توجه به نوع اثر، مخاطب و زمان چاپ، تفاوت‌هایی برای آن قائل شد.

امروزه بحث انتخاب قالب ادبی مناسب برای تأثیرگذاری و جذب هر چه بیشتر مخاطب به‌خصوص در حوزه کودک و نوجوان مطرح است. لاکنز (۲۰۰۳، ص ۱۵) بر این عقیده است که ادبیات کودک نیز مانند ادبیات بزرگسال دارای قالب‌های متفاوت است. این قالب‌ها دارای مرزبندی‌های مشخص نیستند و گاه نمی‌توان برای آنها مرزبندی‌های کاملاً آشکاری را مشخص کرد. طبقه‌بندی قالب‌های ادبی در شرایطی به‌سادگی انجام‌پذیر است که مرز قالب‌های اصلی و

1. R. J. Lukens

فرعی مشخص باشند که البته این مرزها در ادبیات خیلی آشکار نیستند. از این رو قالب‌های ادبی همیشه مشخص نبوده و به سادگی قابل تشخیص نیستند و واژه‌ها اغلب بدون دقت زیاد انتخاب می‌شوند. امروزه تمایز قائل شدن بین قالب‌ها، اگر چه کاری سودمند است، اغلب به صورت اختیاری انجام می‌شود. نظریه‌های مختلفی در ارتباط با طبقه‌بندی قالب‌ها وجود دارد و در هر یک از آن‌ها، دلایل متعددی برای آن نظریه‌ها ارائه شده است. برای دستیابی به یک طبقه‌بندی جامع واژه «قالب» می‌تواند در سازماندهی بحث ادبیات کودک مفید واقع شود. اول به این دلیل که مخاطبان را آگاه می‌سازد که تنوع آثار ادبی برای کودکان، بیش از یک یا دو نوع قالب رایج است. دوم اینکه عناصر ادبی نظیر لحن، فضا، و غیره در قالب‌های مختلف عملکردهای متفاوتی دارند و سوم این که باید نسبت به گسترش و متنوع‌سازی ادبیاتی که در اختیار کودکان قرار می‌گیرد حساس بود به نحوی که بتوان نمونه‌های جدیدتری از آن‌ها را خلق نمود. در بعضی از موارد قالب دارای یک ویژگی خاص است که می‌تواند برجسته‌تر یا تأثیرگذارتر باشد. بدون وجود این ویژگی برجسته، ممکن است باورپذیری داستان مورد شک واقع شود. پس قالب‌ها می‌توانند به دو صورت متمایز و همپوشان وجود داشته باشند. قالب‌ها شامل همه عناصر ادبی هستند اما با ترکیب‌ها و سطوح متفاوت.

استانداردسازی قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک و نوجوان

از آنجایی که با مطالعه وسیع در منابع مختلف حوزه ادبیات کودک و نوجوان در زبان فارسی و انگلیسی، تقسیم‌بندی مشترکی درباره قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک و نوجوان یافت نشد و از سویی نیاز به یک الگوی مستند در این زمینه وجود داشت تا بر اساس آن بتوان این تحقیق علمی را به انجام رساند، به همین جهت برای دستیابی به این هدف تحلیل محتوایی بر اساس متون مستند انجام شد تا بتوان قالب‌های ادبی مورد نیاز را استانداردسازی کرد. با پژوهش‌های وسیع، ۱۰ منبع معتبر و مستند از صاحب‌نظران شناخته شده به زبان فارسی و انگلیسی در زمینه تعیین قالب‌های ادبی حوزه کودک و نوجوان یافت شد. سپس قالب‌های ادبی ذکر شده در این ۱۰ منبع در یک جدول مشترک قرار گرفت و مجموع قالب‌های مذکور در این منابع به عنوان قالب‌های ادبی استاندارد در نظر گرفته شد (جدول ۱).

جدول ۱. جدول فراوانی قالب‌های ادبی در داستان‌های کودکان و نوجوانان

ردیف	قالب ادبی	قرن ایل	حجازی	پولادی	ناظمی	نعمت‌اللهی	Oxford (Lukens)	Canada (Mohler)	Minnesota (Glistler)	Java (Literary genres)	California (carberry)
۱	داستان عامیانه	+					+	+			
۲	داستان واقعی	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
۳	داستان فانتزی	+		+			+	+	+	+	+
۴	کتاب غیرداستانی		+			+	+	+	+	+	+

نتایج جدول ۱ نشان می‌دهد که می‌توان ۴ قالب ادبی استاندارد زیر را برای کتاب‌های کودک و نوجوان در نظر گرفت که عبارتند از داستان عامیانه، داستان واقعی، داستان فانتزی، و کتاب غیرداستانی.

داستان عامیانه

شاید بتوان داستان عامیانه^۱ را جزء اولین قالب‌های ادبی شناخته شده دانست، چرا که این قالب ادبی ساختار اصلی ادبیات عامیانه را تشکیل می‌دهد. واژه عامیانه به مفهوم قالبی است که از گفت‌وگوی مردم عادی یا یک داستان‌سرای ناشناس گرفته شده است و بیشتر به صورت شفاهی موجود است تا نوشتاری؛ حداقل تا زمانی که بعضی از گردآوردگان آنها را ببینند، ثبت نمایند و منتشر کنند. داستان‌های عامیانه پس از ثبت و انتشار شکل پایدارتری به خود می‌گیرند اما با این وجود هیچ نسخه ادبیات عامیانه را نمی‌توان نمونه نهایی و مطلق دانست.

دسته بزرگی از داستان‌های کودکان به ادبیات شفاهی و فولکلوریک تعلق دارد. این داستان‌ها از هنر شفاهی جماعات اولیه برآمده‌اند. انسان‌ها در آغاز تمدن خود، قصه‌هایی آفریده‌اند که در آن‌ها اعتقادات و ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی خود را به روش خیال‌انگیز و با تکیه بر ظرائف زیبایی‌شناختی منعکس و متبلور کرده‌اند. این داستان‌ها در شب‌نشینی‌ها یا هنگام کار و گاه به وسیله قصه‌گوهای دوره‌گرد در برخی مراسم و محافل عمومی نقل می‌شده و سینه‌به‌سینه از نسلی به نسل دیگر گذر می‌کرده است. این داستان‌ها گذشته از جنبه‌های سرگرم‌کننده و وجوه

1. Traditional fiction

زیبایی‌شناختی، انعکاسی از سنن زندگی مردم و باورهای دینی و اخلاقی و گاه برداشت‌های فلسفی و حکمت حاکم بر زندگی آن‌ها بوده است. در دورانی که کودکی و بزرگسالی سخت به هم آمیخته بود و چندان از هم فاصله نداشت این داستان‌ها برای کودکان و بزرگسالان منبع الهام و لذت بود (پولادی، ۱۳۸۴، ص ۲۱۵-۲۱۶).

به نظر می‌رسد که این نوع از ادبیات آرزوها و نیازهای جهانی بشر را شرح می‌دهد. صدها نسخه از یک داستان، در میان ملل مختلف با فرهنگ‌های متفاوت آمده است و تقریباً تفاوت‌های بسیاری در آنها دیده می‌شود اما همه آنها در یک مورد با یکدیگر شباهت دارند و آن تمرکز بر اشتیاق فراوان انسان برای دستیابی به پذیرش اجتماعی و رفاه مادی است. اکنون داستان‌های عامیانه، که زمانی در اجتماعاتی شکوفا شدند که مردمش نه این نوع داستان‌ها را می‌نوشتند و نه می‌خواندند، به شکلی مناسب در دسترس همگان قرار دارند.

داستان واقعی

منظور از داستان واقعی^۱ داستانی است که وقوع آن امکان‌پذیر است، اگرچه لزوماً محتمل نیست. بر اثر وجود علتی، معلولی به وجود می‌آید آن هم بدون دخالت جادو یا نیرویی مافوق طبیعی. داستان‌های واقعی دارای چندین خصوصیت مشترک هستند از جمله اینکه دارای روایت‌های داستانی هستند با شخصیت‌هایی که در برخی از کارها که به نظر ما جالب هستند درگیر می‌شوند و در مکان و زمانی محتمل به وقوع می‌پیوندند. داستان واقع‌گرا حتی در سنتی‌ترین شکل خود نیز هرگز بازتاب یا برگردان واقعیت‌ها نبوده است، بلکه نفوذ واقعیت‌های بیرونی در ذهن نویسنده و فعل و انفعالاتی که خلاقیت‌های او بر روی این پاره‌های واقعیت انجام داده است آن‌را به صورت پدیده‌ای هنری به خواننده تقدیم می‌کند (لاکنز، ۲۰۰۳، ص ۱۴). اما آیا تعریف جامعی برای داستان‌های واقعی وجود دارد؟ به نظر می‌رسد در میان تعریف‌های بی‌شماری که در منابع گوناگون آمده پولادی (۱۳۸۴، ص ۲۶۳) شرح جامع‌تری را ارائه داده است. وی معتقد است که «داستان‌های واقع‌گرایانه به داستان‌هایی گفته می‌شود که برای بازتاب واقعیت و انتقال پیام خود از وقایع معمول و مأنوسی که در زندگی روزمره با آن روبه‌رو می‌شویم و از شخصیت‌هایی که با آدم‌های عادی اطراف ما تفاوت چندانی ندارند، بهره می‌گیرد. در این داستان‌ها، انگیزه‌ها،

1. Realistic fiction

احساسات و اندیشه‌های آدم‌ها، هم از نظر ظاهر و هم از نظر مضمون با واقعیت بیرونی خود برابر است. قهرمان‌های اصلی، مناظر و صحنه‌ها در این داستان‌ها با ریزینی و ذکر جزئیات توصیف شده‌اند. پس قالب ادبی داستان‌های واقعی با بهره‌گیری از شخصیت‌های باورپذیر به تصویر کشیده می‌شود. به همین دلیل نویسنده این گونه داستان‌ها باید به واقعی بودن رویدادها برای مخاطب کودک و نوجوان خود توجه خاص داشته باشد.

داستان فانتزی

اولین و ساده‌ترین مفهوم در نظر گرفته شده برای فانتزی، خیال‌پردازی است. صاحب‌نظران معتقدند که در دهه‌های پایانی قرن نوزدهم و دهه‌های آغازین قرن بیستم، نشر ادبیات فانتزی برای کودکان رونق گرفت. فانتزی در لغت به معنای وهم و خیال است و در ساختار ادبی به ادبیات وهم و خیال و نوآوری خیال‌پردازانه معروف است. «داستان فانتزی»^۱ به معنی داستانی است که در دنیای غیر واقعی اتفاق می‌افتد. در این آثار، نویسنده آگاهانه از دنیای واقعی دور می‌شود تا واقعیت‌ها را در جهان غیرواقعی بازسازی نماید. خوانندگان با عوامل غیرواقعی در رویدادهای شگفت‌آور روبه‌رو هستند که با منطق جهان واقعی همخوانی اندکی دارد» به عبارت دیگر فانتزی دگرگونی نمادین واقعیت از منظر چشم یک زیباشناس است که ابعاد جدید و نامنتظری از واقعیت را بیان می‌کند» (محمدی، ۱۳۷۸، ص ۱۶).

بدون هیچ اغراقی می‌توان گفت داستان فانتزی مهم‌ترین قالب ادبیات کودکان امروز جهان است و بیش از ۸۰ درصد از آثاری که به‌خصوص برای کودکان خلق می‌شود فانتزی است، لذا شناختن ویژگی‌های داستان فانتزی برای درک بهتر این مقوله ضروری به نظر می‌رسد. عالم فانتزی عالمی است که هر غیرممکنی در آن ممکن می‌شود. بسیاری از اتفاقات این فانتزی‌ها غیرقابل توضیح هستند، ولی با همه این‌ها کودکان آنها را باور دارند و خود را به این آثار می‌سپارند (قرنل‌ایاغ، ۱۳۸۳، ص ۱۵۷). در داستان فانتزی خواننده وارد فضایی تازه می‌شود که پیش از این تجربه نکرده، چرا که در دنیای واقعی امکان رویارویی با رویدادهایی تا این حد عجیب و در عین حال سرگرم‌کننده وجود ندارد.

1. Fantast

کتاب غیرداستانی

یکی از شناخته‌شده‌ترین قالب‌های ادبی کتاب‌های غیرداستانی است. «کتاب‌های غیرداستانی یا کتاب‌های اطلاعاتی^۱، کتاب‌هایی هستند که کودک و نوجوان را مستقیماً با زمینه‌های مختلف دانش و مهارت‌های بشری آشنا می‌کنند (حجازی، ۱۳۷۷، ص ۱۷۹). قزل‌ایاغ (۱۳۸۳) نگاهی خاص به کتاب‌های غیرداستانی دارد و معتقد است که «بنیادی‌ترین هدف آثار مستند، دادن اطلاعات و راهنمایی کردن با امید بسیار و روشنگری است. این آثار در تمام حوزه‌های دانش و مهارت‌های بشری برای پاسخگویی به سؤال‌ها، کنجکاو‌ی‌ها و نیازها و علایق کودکان و نوجوانان تألیف و تصویر می‌شوند. تردیدی نیست که در این گونه آثار توانایی درک و دانش پایه کودکان در دریافت اطلاعات ارائه شده در کتاب از اهمیت بسیاری برخوردار است».

پس کتاب‌های غیرداستانی دارای اطلاعاتی مفید برای مخاطبان خود هستند. کودکان و نوجوانان با علاقه‌ای خاص به مطالعه این کتاب‌ها می‌پردازند؛ چرا که تشنه یادگیری و شناخت محیط اطراف و ناشناخته‌های این جهان هستند. امروزه کتاب‌های غیرداستانی درباره مسائل و موضوعات مختلفی از قبیل اختراعات و اکتشافات، مسائل علمی و آزمایشی، سرگرمی‌های سازنده، شرح حال دانشمندان و بزرگان، زندگی جانوران و گیاهان و شگفتی‌های آفرینش، سفرنامه‌ها، آثار دیدنی و باستانی شهرها و کشورها و کتاب‌های مرجعی چون دایره‌المعارف‌ها، اطلس‌ها و لغت‌نامه‌هایی مخصوص کودکان است (شجری، ۱۳۸۴، ص ۸۹).

کتاب‌های غیرداستانی حوزه بسیار وسیعی از ادبیات کودک و نوجوان را پوشش می‌دهد. نگارش چنین کتاب‌هایی تا حدودی مشکل است چرا که نویسنده قبل از خلق اثر باید مطالعه جامعی از موضوع مورد نظر خود داشته باشد و در بسیاری موارد لازم است از مدت‌ها درباره یک موضوع علمی تحقیق کند.

یافته‌ها

پرسش اول پژوهش حاضر به بررسی قالب‌های ادبی آثار اروپایی ترجمه شده به فارسی می‌پردازد. اطلاعات حاصل از این بخش به وسیله تحلیل محتوا حاصل شده و اطلاعات مربوط به

1. Nonfiction books/ Informational books

قالب ادبی ۳۱۸ عنوان کتاب کودک و نوجوان از نویسندگان اروپایی ترجمه شده به زبان فارسی در جدول شماره ۲ آمده است:

جدول ۲. توزیع فراوانی قالب‌های ادبی در کتابهای ترجمه شده مورد بررسی

قالب ادبی اصلی	فراوانی	درصد فراوانی	درصد تراکمی
۱- داستان فانتزی	۱۰۶	۳۳/۴	۳۳/۴
۲- داستان واقعی	۸۹	۲۸	۶۱/۴
۳- کتاب غیر داستانی	۸۱	۲۵/۴	۸۶/۸
۴- داستان عامیانه	۴۲	۱۳/۲	۱۰۰
جمع	۳۱۸	۱۰۰	

همانطور که جدول ۲ نشان می‌دهد، از میان ۳۱۸ کتاب ترجمه شده از نویسندگان اروپایی، قالب ادبی داستان فانتزی با فراوانی ۱۰۶ (۳۳/۴ درصد) بیشترین و داستان عامیانه با فراوانی ۴۲ و ۱۳/۲ درصد کمترین بسامد را به خود اختصاص داده است. پرسش دوم پژوهش به بررسی جنسیت و ملیت نویسندگان اروپایی آثار می‌پردازد. جدول ۳ و ۴ اطلاعاتی در این خصوص ارائه می‌دهد:

جدول ۳. توزیع فراوانی جنسیت نویسنده‌های اروپایی کتابهای ترجمه شده مورد بررسی

جنسیت	فراوانی	درصد فراوانی	درصد تراکمی
زن	۵۹	۱۸/۵	۱۸/۵
مرد	۱۷۰	۵۳/۵	۷۲
بدون نویسنده	۸۹	۲۸	۱۰۰
جمع	۳۱۸	۱۰۰	

جدول ۳ نشان می‌دهد که از میان ۳۱۸ کتاب ترجمه، نویسندگان مرد ۱۷۰ کتاب (۵۳/۵ درصد)، و نویسندگان زن ۵۹ کتاب (۱۸/۵ درصد) را تألیف نموده‌اند. ۸۹ عنوان کتاب با ۲۸ درصد هم نویسنده مشخص ندارد و دارای نویسنده تنالگانی و یا نویسنده نامعلوم است.

جدول ۴. توزیع فراوانی ملیت نویسنده‌های اروپایی کتابهای ترجمه شده مورد بررسی

ملیت نویسنده	فراوانی	درصد	درصد تراکمی
ارمنی	۱	۰/۳	۰/۳
اسپانیایی	۳	۰/۹	۱/۲
اسکاتلندی	۱	۰/۳	۱/۵
نروژی	۱	۰/۳	۱/۸
اتریشی	۳	۰/۹	۲/۷
انگلیسی	۱۰۲	۳۲	۳۴/۷
ایتالیایی	۶	۱/۸	۳۶/۵
ایرلندی	۴	۱/۲	۳۷/۷
آلمانی	۳۵	۱۱	۴۸/۷
بلژیکی	۲	۰/۶	۴۹/۳
دانمارکی	۵	۱/۵	۵۰/۸
روسی	۲۲	۷	۵۷/۸
سوئدی	۵	۱/۵	۵۹/۳
سوئسی	۱	۰/۳	۵۹/۶
فرانسوی	۳۲	۱۰	۶۹/۶
هلندی	۲	۰/۶	۷۰/۲
یونانی	۴	۱/۲	۷۱/۴
ملیت نامشخص	۸۹	۲۸	۱۰۰
جمع	۳۱۸	۱۰۰	

جدول ۴ نشان می‌دهد که از ۳۱۸ عنوان کتاب مورد بررسی که به زبان فارسی ترجمه شده‌اند، در ۸۹ عنوان کتاب (۲۸ درصد) نام نویسنده درج نشده و صرفاً با نام مترجم به چاپ رسیده‌اند. لذا این تعداد در جدول ۴ با عنوان «ملیت نامشخص» ذکر شده‌اند.

در این میان از نویسندگان انگلیسی ۱۰۲ عنوان کتاب (۳۲ درصد) ترجمه شده که دارای بیشترین فراوانی است و پس از آن نویسندگان آلمانی با ۳۵ عنوان (۱۱ درصد) در رتبه دوم، نویسندگان فرانسوی با ۳۲ (۱۰ درصد) در رتبه سوم و نویسندگان روسی با ۲۲ عنوان (۷ درصد) در جایگاه چهارم قرار دارند. از نویسندگان ارمنی، اسکاتلندی، نروژی و سوئسی هم با ۱ عنوان کتاب (۰/۳ درصد) کمترین ترجمه انجام شده است.

پرسش سوم پژوهش حاضر به بررسی جنسیت مترجمان ایرانی آثار اروپایی می‌پردازد. جدول ۵ اطلاعاتی در این زمینه ارائه می‌دهد:

جدول ۵. توزیع فراوانی جنسیت مترجمان ایرانی کتابهای ترجمه شده مورد بررسی

جنسیت	فراوانی	درصد	درصد تراکمی
زن	۱۷۲	۵۴	۵۴
مرد	۱۴۰	۴۴	۹۸
زن/مرد	۳	۱	۹۹
نامشخص	۳	۱	۱۰۰
جمع	۳۱۸		

جدول ۵ نشان می‌دهد که از میان جامعه کتاب‌های ترجمه‌ای مورد پژوهش، مترجمان زن ۱۷۲ عنوان ترجمه (۵۴ درصد) و مترجمان مرد ۱۴۰ عنوان ترجمه (۴۴ درصد) انجام داده‌اند که پرکاری مترجمان زن در ترجمه آثار کودک و نوجوان را نشان می‌دهد. ضمناً ۳ کتاب هم به طور مشترک توسط دو مترجم زن و مرد ترجمه شده است.

پرسش چهارم پژوهش حاضر به بررسی قالب‌های ادبی داستان‌های اروپایی ترجمه شده به فارسی به تفکیک سال انتشار آنها (جدول ۶) می‌پردازد. لاکنز (۲۰۰۳) معتقد است قالب‌های ادبی با گذشت زمان دچار تغییر، همپوشانی، ریزش و فراموشی می‌شوند. نویسندگان در طول سال‌ها با قالب‌های ادبی تازه آشنا می‌شوند و این قالب‌های ادبی را در داستان‌های خود منعکس می‌کنند. لذا یکی از مواردی که می‌تواند بر تنوع و دگرگونی قالب‌های ادبی تاثیر بگذارد گذشت زمان است. حوادث تاریخی، تحولات اجتماعی و نفوذ فکرهای تازه، در بهره‌گیری از انواع قالب‌ها در متون ادبی تأثیرگذار است. در این پژوهش نیز از آنجائی که داستان‌های مورد بررسی در واقع کتاب‌های نویسندگان اروپایی است که توسط مترجمان ایرانی به زبان فارسی ترجمه شده‌اند، لذا می‌توان از طریق جداول زیر به بررسی توصیفی میزان نشر آثار ترجمه‌ای حوزه کودک و نوجوان در چهار قالب مورد بررسی طی سال‌های ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۶ و سپس وجود رابطه معنایی بین قالب‌های ادبی و سال انتشار این کتاب‌ها پرداخت:

جدول ۶. توزیع فراوانی و درصد قالب‌های ادبی و تاریخ نشر در کتاب‌های ترجمه شده در سال‌های مورد بررسی

جمع		تاریخ نشر																نوع قالب		
		۱۳۸۶		۱۳۸۵		۱۳۸۴		۱۳۸۳		۱۳۸۲		۱۳۸۱		۱۳۸۰		۱۳۷۹			۱۳۷۸	
درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	
۲۸	۸۹	۳/۱	۱۰	۴/۱	۱۳	۲/۲	۷	۲/۸	۹	۳/۱	۱۰	۴/۴	۱۴	۴/۴	۱۴	۲/۲	۷	۱/۶	۵	داستان واقعی
۲۵/۵	۸۱	۲/۵	۸	۳/۱	۱۰	۴/۱	۱۳	۳/۸	۱۲	۴/۱	۱۳	۲/۵	۸	۲/۵	۸	۲/۲	۷	۰/۶	۲	غیر داستانی
۳۳/۳	۱۰۶	۱/۹	۶	۴/۱	۱۳	۴/۷	۱۵	۵/۳	۱۷	۴/۴	۱۴	۴/۷	۱۵	۵	۱۶	۲/۸	۹	۰/۳	۱	فانتزی
۱۳/۲	۴۲	۰/۶	۲	۰/۶	۲	۰/۶	۲	۱/۶	۵	۲/۵	۸	۳/۵	۱۱	۲/۲	۷	۰/۹	۳	۰/۶	۲	داستان عامیانه
۱۰۰	۳۱۸	۸/۲	۲۶	۱۱/۹	۳۸	۱۱/۶	۳۷	۱۳/۵	۴۳	۱۴/۲	۴۵	۱۵/۱	۴۸	۱۴/۲	۴۵	۸/۲	۲۶	۳/۱	۱۰	جمع

جدول ۶ به بررسی قالب ادبی و تاریخ نشر در ۳۱۸ عنوان کتاب ترجمه‌ای در چهار قالب ادبی می‌پردازد. یافته‌های این جدول نشان می‌دهد که در سال ۱۳۷۸ بیشترین انتشار کتاب در قالب ادبی داستان واقعی با ۵ کتاب (۱/۶ درصد)، در سال ۱۳۷۹ بیشترین انتشار کتاب در قالب ادبی داستان فانتزی با ۹ کتاب (۲/۸ درصد)، در سال ۱۳۸۰ در قالب ادبی داستان فانتزی با ۱۶ کتاب (۵ درصد)، در سال ۱۳۸۱ در قالب ادبی داستان فانتزی با ۱۵ کتاب (۴/۷ درصد)، در سال ۱۳۸۲ در قالب ادبی داستان فانتزی با ۱۴ کتاب (۴/۴ درصد)، در سال ۱۳۸۳ در قالب ادبی داستان فانتزی با ۱۷ کتاب (۵/۳ درصد)، در سال ۱۳۸۴ در قالب ادبی داستان فانتزی با ۱۵ کتاب (۴/۷ درصد)، در سال ۱۳۸۵ در قالب ادبی داستان واقعی و داستان فانتزی با ۱۳ کتاب (۴/۱ درصد)، و در سال ۱۳۸۶ در قالب ادبی داستان واقعی با ۱۰ کتاب (۳/۱ درصد)، منتشر شده است. در مجموع از میان ۳۱۸ کتاب ترجمه مورد بررسی در قالب ادبی داستان واقعی ۸۹ کتاب با ۲۸ درصد، در غیرداستانی ۸۱

کتاب (۲۵/۵ درصد)، داستان فانتری ۱۰۶ کتاب (۳۳/۳ درصد) و داستان عامیانه ۴۲ کتاب (۱۳/۲ درصد) منتشر شده است. یافته‌های توصیفی حاضر می‌توان گفت که ترجمه کتاب در قالب فانتری و سپس داستان واقعی در طی سال‌های مورد بررسی بیشتر مورد توجه بوده که می‌تواند نشان‌گر تمایل بازار نشر به این نوع آثار در سال‌های مورد بررسی باشد.

پرسش پنجم پژوهش حاضر به بررسی رابطه میان سال نشر کتاب‌های داستانی اروپایی ترجمه شده به فارسی و قالب‌های ادبی آنها می‌پردازد. جدول ۷ بدین منظور تنظیم شده است:

جدول ۷. آزمون خی دو جهت بررسی رابطه معناداری میان سال نشر و قالب‌های ادبی

P	df	Chi-Square
۰/۵۱۲	۲۴	۲۳/۱۳۵
۳۱۸		تعداد نمونه محاسبه شده

با توجه به این که قالب ادبی و سال انتشار متغیرهای کمی (طبقه‌ای) می‌باشند، برای بررسی ارتباط بین دو متغیر از آزمون Chi-Square test یا همان خی دو استفاده شد. بنا بر آزمون انجام شده و نتایج جدول ۷ مقدار آماره آزمون ۲۳/۱۳۵ و p-value یا همان سطح معنی داری ۰/۵ مشاهده شد. با توجه به سطح معنی داری که برابر ۰/۵ شده است، بین قالب‌های ادبی و سال انتشار کتاب‌های اروپایی ارتباطی وجود ندارد. به این معنی که در طول نه سال مورد بررسی، انتخاب چهار قالب ادبی مورد بررسی در آثار نویسندگان به طور متنوع و پراکنده انجام شده است و نویسندگان به انتخاب یک قالب ادبی خاص در طول یک سال گرایش نداشته‌اند و همچنین قالب ادبی جدیدی نیز مورد توجه قرار نگرفته است.

نتیجه‌گیری

بررسی نتایج جدول ۱ نشان می‌دهد که بر اساس تحلیل محتوای انجام شده می‌توان چهار قالب ادبی داستان عامیانه، داستان واقعی، داستان فانتری و کتاب غیرداستانی را به عنوان قالب‌های ادبی استاندارد در این پژوهش به‌شمار آورد. بر این اساس این چهار قالب ادبی از رایج‌ترین قالب‌هایی است که در اکثر منابع ایرانی و غیر ایرانی مربوط به حوزه ادبیات کودک و نوجوان به آنها اشاره شده است.

در پاسخ به پرسش اساسی اول، نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد که مردان اروپایی با ۱۷۰ عنوان کتاب و ۵۳/۵ درصد نسبت به زنان با ۵۹ کتاب (۱۸/۵ درصد) در حوزه نگارش کتاب‌های کودک و نوجوان بسیار فعال‌تر هستند. البته در این جدول ۸۹ کتاب (۲۸ درصد) نام نویسنده نداشتند که این امر را می‌توان به عدم توجه ناشران ایرانی در ذکر نام نویسنده کتاب‌های ترجمه شده دانست که خود جای بسی تأمل دارد؛ چرا که به این ترتیب امکان عدم رعایت اصل امانت در ترجمه اثر به وجود خواهد آمد که اصل آثار را دستخوش تغییرات و آشفتگی‌های بسیار خواهد کرد. این مورد به خصوص در میان آثار ترجمه شده برای کودکان و نوجوانان به نحو گسترده‌ای به چشم می‌خورد.

در پاسخ به پرسش اساسی دوم، نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد که زنان مترجم ایرانی با ۱۷۲ کتاب و ۵۴ درصد نسبت به مردان با ۱۴۰ کتاب و ۴۴ درصد در زمینه ترجمه کتاب‌های کودک نوجوان فعال‌تر می‌باشند. این امر می‌تواند گویای تمایل بیشتر زنان جهت فعالیت ترجمه در حوزه کودک و نوجوان باشد.

در پاسخ به پرسش اساسی سوم، نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که مترجمان ایرانی در درجه اول به ترجمه آثاری که به زبان انگلیسی تألیف شده‌اند، تمایل دارند که این امر نشان‌دهنده عمومیت زبان انگلیسی و بالا بودن تعداد مترجمان این زبان در حوزه کودک و نوجوان است. ترجمه از زبان‌های آلمانی، فرانسوی و روسی به ترتیب در رتبه‌های بعدی یعنی دوم تا چهارم قرار دارند. ولی ترجمه آثار از زبان‌های دیگر مانند ارمنی، اسپانیایی، اسکاتلندی و غیره در حد بسیار کم و یا ناچیز است. همچنین این جدول نشان می‌دهد ملیت نویسندگان اروپایی شامل ۱۷ کشور اروپایی است که شامل ملیت آلمانی، ارمنی، اسپانیایی، اسکاتلندی، نروژی، اتریشی، انگلیسی، ایتالیایی، ایرلندی، بلژیکی، دانمارکی، روسی، سوئدی، سوئسی، فرانسوی، هلندی و یونانی می‌شود. علاوه بر آن، با بررسی این جدول می‌توان به این نتیجه رسید که عدم تسلط مترجمان حوزه کودک و نوجوان به زبان‌های بیشتر (مانند بلغاری و لهستانی) سبب می‌شود که خوانندگان حوزه ادبیات کودک و نوجوان در ایران از مطالعه آثار ادبی برخی از کشورها محروم بمانند.

در پاسخ به پرسش اساسی ۴، نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد که داستان فانتزی با ۱۰۶ عنوان کتاب و ۳۳/۴ درصد دارای بیشترین و داستان عامیانه با ۴۲ کتاب و ۱۳/۲ درصد دارای کمترین

ترجمه و انتشار در سال‌های مورد بررسی است. این امر نشان دهنده علاقه اکثر مترجمان ایرانی به ترجمه داستان‌های فانتزی و تمایل کمتر آنها به ترجمه داستان‌های عامیانه است که شاید بتوان این امر را به کمبود داستان‌های فانتزی تألیفی، گرایش بازار، و همچنین غنای داستان‌های عامیانه در ایران نسبت داد.

بررسی نتایج جدول ۶ نشان می‌دهد که ترجمه داستان واقعی از سال ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۱ تقریباً با افزایش هر ساله روبه‌رو بوده است ولی در سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۴ با کاهش نسبی روبه‌رو شده است. در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۶ دوباره شاهد افزایش ترجمه این نوع داستان‌ها در حوزه ادبیات کودک و نوجوان هستیم. این روند روبه رشد ترجمه در حوزه قالب ادبی داستان واقعی در ایران از دو جنبه قابل بررسی است؛ اول اینکه قالب ادبی داستان واقعی در سال‌های اخیر با استقبال خوانندگان کودک و نوجوان ایرانی روبه‌رو بوده است و دوم اینکه این قالب ادبی در سطح کشورهای اروپایی نیز مورد توجه ویژه قرار گرفته است. شاید دلیل این امر را بتوان در همزاد پنداری کودکان و نوجوانان با قهرمان اصلی در این نوع داستان‌ها جست‌وجو کرد. نتایج این بخش از پژوهش حاضر با یافته‌های شیلدز (۲۰۰۹) و آته‌بری (۲۰۰۹) همسویی دارد که بیان می‌کنند قالب ادبی داستان خانوادگی و زندگینامه (که در واقع زیرمجموعه داستان واقعی هستند) با استقبال خوانندگان مواجه شده‌اند و بسیاری از آثار معروف حوزه کودک و نوجوان دنیا نیز در قالب داستان واقعی به نگارش درآمده‌اند.

بررسی روند ترجمه در قالب ادبی کتاب غیرداستانی نشان می‌دهد که ترجمه این آثار از سال ۱۳۷۸ الی ۱۳۸۴ با روند روبه‌رشد بسیار چشمگیری روبه‌رو بوده است. فقط در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ این روند توقف نسبی داشته است. این رشد چشمگیر ترجمه و چاپ آثار غیرداستانی را می‌توان از سویی به علاقه روزافزون کودکان و نوجوانان ایرانی به مطالعه این آثار و همچنین ضعف آثار تألیفی کودک و نوجوان در قالب ادبی کتاب غیرداستانی نسبت داد. به‌طور کلی می‌توان به این نتیجه رسید که در سال‌های اخیر، قالب ادبی کتاب غیرداستانی در ایران با استقبال فراوان خوانندگان، مترجمان و ناشران روبه‌رو شده است.

نتایج جدول ۶ بیانگر وضعیت روبه‌رشد کاملاً مشهود ترجمه قالب ادبی فانتزی از ۱۳۷۸ الی ۱۳۸۵ از نویسندگان اروپایی حوزه کودک و نوجوان به زبان فارسی و البته استقبال روزافزون

خوانندگان این حوزه است. البته این روند نشان‌دهنده عملکرد ضعیف نویسندگان ایرانی در تألیف آثار فانتزی در ایران و در عین حال تقاضای فراوان خوانندگان نیز می‌باشد که مترجمان و ناشران ایرانی را به ترجمه و چاپ هر چه بیشتر این آثار ترغیب کرده است. به طور قطع بسیاری از این آثار در سطح دنیا نیز مطرح و جوایز کتاب سال را به خود اختصاص داده‌اند و همین امر سبب تمایل هر چه بیشتر دست‌اندرکاران حوزه کودک و نوجوان به نشر این آثار شده است. هریس (۲۰۰۹) نیز در نتایج تحقیق خود به اهمیت توجه به کتاب سال‌های ادبی به‌عنوان یک قالب ادبی مهم کرده است.

بررسی روند ترجمه قالب ادبی داستان عامیانه در ایران نشان می‌دهد که این فرایند از سال ۱۳۷۸ الی ۱۳۸۲ با روند روبه‌رشد نسبی روبه‌رو بوده است ولی از ۱۳۸۳ الی ۱۳۸۶ درصد ترجمه این آثار در ایران رو به کاهش گذاشته است که می‌تواند بیانگر استقبال کودکان و نوجوانان ایرانی از آثار تألیفی در این حوزه و همچنین تلاش مؤلفان و ناشران ایرانی در نشر و عرضه این نوع آثار باشد.

بررسی نتایج جدول ۷ نشان می‌دهد که هیچ نوع رابطه معنی‌داری بین سال انتشار کتاب‌های کودک و نوجوان اروپایی و انتخاب قالب‌های ادبی خاص توسط مولفان وجود ندارد و مؤلفان این حوزه بر اساس موارد از پیش تعیین شده به تألیف آثار خاص نپرداخته‌اند بلکه بر اساس علاقه شخصی، ملیت، محیط فرهنگی و شرایط زندگی کتاب‌هایی را به رشته تحریر درآورده‌اند.

پیشنهادها

پیشنهاد برای مسئولان فرهنگی

- توجه مسئولان فرهنگی به ایجاد زمینه‌های مناسب برای انتخاب و چاپ داستان‌هایی در قالب‌های ادبی رایج از کشورهای به زبان‌هایی غیر از انگلیسی مانند آلمانی، فرانسوی و روسی توسط مترجمان حرفه‌ای.

پیشنهاد برای مترجمان

- ضرورت توجه مترجمان و ناشران به ترجمه و درج نام نویسندگان اروپایی در شناسنامه کتاب‌های منتشر شده با توجه به عدم درج نام ۲۸ درصد از نویسندگان اروپایی در کتاب‌های ترجمه شده، به‌منظور تسهیل در امر جمع‌آوری اطلاعات در زمینه ملیت نویسندگان اروپایی و در نتیجه کمک به پژوهشگرانی که در این حوزه تحقیق می‌کنند؛

- توجه بیشتر مترجمان ایرانی به ترجمه آثار نویسندگان اروپایی در قالب‌های ادبی داستان سنتی به منظور آشنایی خوانندگان کودک و نوجوان با سنت‌ها و فرهنگ‌های قومی کشورهای دیگر.

پیشنهاد برای ناشران

- توجه ناشران به اختصاص دادن یک صفحه شرح حال نویسنده‌های غیر ایرانی؛ چرا که از این طریق به پژوهشگران این حوزه در شناسایی ملیت و نوع آثار نویسنده یاری می‌رسانند؛

- ترغیب ناشران به انتشار کتاب در قالب‌های ادبی متنوع و تازه در حوزه کودک و نوجوان.

منابع

- پولادی، کمال (۱۳۸۴). *بنیادهای ادبیات کودک*. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- حجازی (فراهانی)، بنفشه (۱۳۷۷). *ادبیات کودک و نوجوان: ویژگی‌ها و جنبه‌ها*. تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان.
- داد، سیما (۱۳۷۱). *فرهنگ اصطلاحات ادبی: واژه‌نامه مفاهیم و اصطلاحات ادبی فارسی و اروپایی به شیوه تطبیقی و توضیحی*. تهران: مروارید.
- شجری، رضا (۱۳۸۴). *بررسی و تحلیل ادبیات کودک در ایران از آغاز تا دهه هفتاد*. تهران: عیاران.
- شمیسا، سیروس (۱۳۸۱). *انواع ادبی*. تهران: فردوس.
- صادقی، انسیه (۱۳۸۱). *بررسی و مقایسه نقش تربیتی قصه‌های ایرانی و خارجی برای کودکان گروه سنی ۱۲-۶ سال*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، تهران.
- عباسپور اسفدن، حسنعلی (۱۳۷۸). *تحلیل ساختاری و درون‌مایه داستان‌های کوتاه برجسته ادبیات ایران و اروپا*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرگان، گرگان.
- قرل‌اباغ، ثریا (۱۳۸۳). *ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن (مواد و خدمات کتابخانه‌ای برای کودکان و نوجوانان)*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- محمدی، محمدهادی (۱۳۷۸). *فانتزی در ادبیات کودکان*. تهران: نشر روزگار.
- نعمت‌الهی، فرامرز (۱۳۸۳). *ادبیات کودک و نوجوان: شناسایی، ارزشیابی، ارزش‌گذاری*. تهران: شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران.

References

- Attebery, B. (2009). Elizabeth Enright and the family story as genre. *Children's Literature*, 37, 114-136.
- Carberry, D.; Peterson, J.; Childs, M. (2008). *Adventures with Literature's Genre*, Retrieved June 18, 2009, from: <http://WW.bloomington.k12.mn.us/indschool>.

- Glister, B.; Huston, B.; Leah, F. (2007). *Our Favorite Children's and young Adult Authors (Arranged by Genre)*, Retrieved May 10, 2008, from: <http://WWW.uleth.ca/edu/currlab/handouts/genres,Html>.
- Harris, K. D. (2009). *The Nineteenth -century British Literary Annuals: A genre's journey from Nineteenth- century popularity to Twenty- first century re- presentation*. Retrieved October 5, 2010, from: <http://www.sjsu.edu/faculty/harris/DissAbstract.htm>.
- Leddy, C. (2009). *Authors push genres boundaries*. Retrieved September 9, 2010, from: <http://WWW.Proquest.umi.com/pqdweb>.
- Lukens, R. J. (2003). *A critical handbook of children's literature*. Boston: Allyn & Bacon.
- Mohler, G. (2007). *Recommended literature: K – 12 Literary Genres*. Retrieved July 5, 2008, from: <http://www.Cde.ca.gov/ci/rl/litlgenres.asp>.
- Nodelman, P.; Reimer, M. (2003). *The pleasure of children's literature*. USA: Allyn and Bacon.
- Sheilds, D. (2009). *Autobiography as Criticism, Criticism as Autobiography*. Retrieved September 9, 2010, from: <http://www.Proquest.Umi.com/pqdweb>.
- Sivary, A. (1995). *Children's books and their creator*. Retrieved February 8, 2011, from: <http://books.Google.com>.

به این مقاله این گونه استناد کنید:

اخباری آزاد، مینا؛ ابادری، زهرا (۱۳۸۹). رابطه میان سال نشر و قالب‌های ادبی در کتاب‌های اروپایی کودکان و نوجوان ترجمه شده به فارسی در دهه اول قرن بیست و یکم. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۱۶ (۴)، ۱۰۵-۱۲۷.